Sveriges fåglar

2021

Hur går det för Sveriges fåglar
med särskilt fokus på läget
i jordbrukslandskapet?

Svensk Fågeltaxering

BirdLife SVERIGE

Innehåll

3 Hur går det för Sveriges fåglar?
4 Talrika och vitt spridda häckande arter
10 Ovanliga och lokalt häckande arter
14 Jordbrukets fåglar – en kort historik
18 Svensk Fågeltaxering
22 Sånglärkan pressad från två håll
24 Storspoven – bättre i norr än i söder
26 Kor betyder mycket för mångfalden – om inte alla finns på samma plats
28 Stora fåglar på jordbruksmark
30 Var med och inventera!
31 Vilka är vi?
32 Ortolansparven

Denna sida: Tofsvipa
Foto: Mikael Arinder

Omslag: Sånglärka
Foto: Johan Tufvesson

Denna publikation bygger på resultat från inventeringar gjorda till och med 2020.

Producerad av BirdLife Sverige i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds universitet.

Hur går det för Sveriges fåglar?

Hur går det för Sveriges fåglar? Frågan är relevant ur flera perspektiv. I riksdagsbeslut och genom att ansluta oss till internationella konventioner har Sverige som nation förbundit sig att stoppa förlusterna av biologisk mångfald. Dessutom har fåglarna ett stort värde som indikatorer på tillståndet i vår miljö. Eftersom de är både synliga och ljudliga och oftast aktiva under dygnets ljusa timmar, är de betydligt lättare att följa än de flesta andra organismgrupper. Slutligen har alla organismer ett värde i sig, och vi bör ha en skyldighet att lämna en lika rik värld till våra efterkommande som den vi själva haft möjlighet att uppleva.

I drygt 75 år har BirdLife Sverige (Sveriges Ornitologiska Förening) följt och dokumenterat landets fågelfauna. Sedan 1970-talet har denna verksamhet utökats och förstärkts av mera vetenskapliga inventeringar inom ramen för det som idag är Svensk Fågeltaxering. Dessa inventeringar drivs av Lunds universitet och finansieras av Naturvårdsverket och landets länsstyrelser. Även ArtDatabanken vid Sveriges Lantbruksuniversitet samt landets fågelstationer bidrar i väsentlig grad till att följa utvecklingen hos våra fåglar.

Under 2021 har BirdLife Sverige drivit en kampanj för att uppmärksamma de problem som fåglarna i jordbrukslandskapet står inför. Illustration: Terése Karlsson Halldén

Ett särskilt tack till alla inventerare!

Fågelövervakningen i Sverige drivs av statliga institutioner och BirdLife Sverige, men den är beroende av många frivilliga fågelskådares insatser. I mångt och mycket bygger verksamheten på insatser från dessa frivilliga; varje år deltar fler än 750 personer i Svensk Fågeltaxerings inventeringar och många fler bidrar till den samlade kunskapen genom att medverka i olika projekt eller rapportera sina observationer.

Vi vill därför rikta ett särskilt tack till alla som lägger ner tid på att inventera, räkna och rapportera fåglar. Den tid som var och en av dessa lägger ner varierar, men varje bidrag är värdefullt. Om du är en av alla dessa frivilliga – stort TACK!

Om du ännu inte tillhör denna skara, varför inte fundera över att medverka i något av de många övervakningsprogram som finns?

Läs mera om dessa på sid. 26.

Jordbrukslandskapet

Vi vågar påstå att vi idag har en bra bild av hur det går för Sveriges fåglar, såväl i landet som helhet som i olika landskapstyper. Denna kunskap växer dessutom genom att vi under senare tid utökat inventeringsprogrammen. Samtidigt är det viktigt att påpeka att fågelfaunan är föränderlig och att den ständigt påverkas av olika faktorer i omvärlden. Detta gäller inte minst hur vi utnyttjar och påverkar naturen.

Fåglarna som hör hemma i jordbrukslandskapet har påverkats mer i negativ riktning än fåglarna i andra miljöer. Denna utveckling har bromsats något de allra senaste åren, men läget är långt ifrån bra. De många negativa trenderna kan brytas. Vi kan själva vara en del i denna omställning genom att välja naturbeteskött och ekologiskt odlad mat. Som privatperson kan man också köpa en lärkruta till gagn för många arter. Sist men inte minst kan vi försöka påverka våra politiker. Det stöd som ges till jordbruket måste i mycket högre grad än idag användas till att förbättra jordbruksbygdernas biotoper så att vi får ett mer levande landskap.

Ladusvalan har haft ett stabilt bestånd de senaste 20 åren i Sverige, medan både backsvalan och hussvalan gått tillbaka under samma tid. Foto: John Larsen

Talrika och vitt spridda häckande fåglar

Övervakning av populationsförändringar hos vanliga och vitt spridda häckande fåglar är viktig av flera skäl: vi kan se förändringar hos enskilda arter, vi kan få tidiga varningssignaler som kan ha betydelse för hela livsmiljöer eller ekosystem och vi får möjlighet att följa upp och bedöma effektiviteten av politiska beslut inom natur- och miljöområdet.

Svensk Fågeltaxering driver sedan många år flera inventeringsprogram, idag med hjälp av totalt fler än 750 personer. År 2020 gjordes 1066 midvinterräkningar av sjöfågel, 564 vinterpunktrutter och 210 sommarpunktrutter, 550 standardrutter, 151 nattrutter, 372 sjöfågelrutter under häckningstid, 200 rutor inom kustfågelinventeringen och 145 septemberräkningar av sjöfågel. Dessutom räknades gäss på fler än 1500 platser under hösten 2019 och vintern 2020.

Midvinterräkningarna av sjöfågel har pågått sedan sent 1960-tal. Motsvarande septemberinventeringar startade i början av 1970-talet. Vinter- och sommarpunktrutterna har genomförts sedan mitten av 1970-talet, standardrutterna startades 1996, nattrutterna drogs igång 2010 och sjöfåglar under häckningstid samt kustfågelprogrammet har funnits sedan 2015. Samtliga delprogram är värdefulla, men särskilt standardrutterna bör framhävas eftersom dessa dels är jämnt fördelade över landet och dels är fastlagda i förväg. Den enskilda inventeraren kan alltså inte påverka ruttens sträckning utan ska följa en 8 km lång runda i form av en kvadrat med 2 km sida. Detta innebär att rutterna ger en representativ bild av den svenska fågelfaunan. Sedan starten 1996 har landets 716 standardrutter inventerats i genomsnitt 14 gånger.

Det ska betonas att ett mindre antal arter, främst nattaktiva eller sådana med specifika biotopkrav, inte fångas upp i tillräcklig grad inom systemet. Dessa brister kommer delvis att avhjälpas genom de nya inventeringssystem som startats under de senaste tio åren.

I följande tabell redovisas resultatet av de fasta standardrutterna i två perspektiv, ett längre på 20 år och ett kortare på 10 år.

Tabell 1. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter där minst 5 individer per år inräknas på standardrutterna (totalt 187). I de flesta fall är detta talrika och väl spridda, huvudsakligen dagaktiva fågelarter. I tabellerna 1 och 2 ingår samtliga i Sverige häckande fåglar.

Denna tabell listar alla arter som det går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna och där fler än fem individer observerats per år. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2018 och det genomsnittliga antalet fåglar som räknas per år (2011–2020). För de 20 respektive 10 senaste åren anges den totala procentuella förändringen i antal över perioden, förändringens statistiska säkerhet (signifikans) samt symboler som översiktligt anger riktning på antalsförändringarna.

▲▲=Kraftig ökning, har ökat signifikant med > 5% per år. ▲=Måttlig ökning, har ökat signifikant med < 5% per år.
▼▼=Kraftig minskning, har minskat signifikant med > 5% per år. ▼=Måttlig minskning, har minskat signifikant med < 5% per år.
= (likhetstecken) Stabil: ingen säker förändring i antal samt liten variation mellan åren.
(≈) Osäker: ingen säker förändring i antal samt stor variation mellan åren.
*, ** eller *** visar att förändringen i antal är statistisk säkerställd. Ju fler stjärnor, desto högre säkerhet. NS betyder att ingen statistiskt säker förändring kan påvisas.

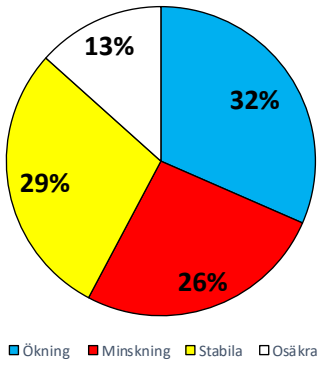
Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2001–2020) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2011–2020) total förändr.	Sign.	Trend
Knölsvan	*Cygnus olor*	7 500	135	44	*	▲	41	*	▲
Sångsvan	*Cygnus cygnus*	8 500	288	107	***	▲	59	***	▲▲
Sädgås	*Anser fabalis*	420	10	–69	*	▼▼	–31	NS	(≈)
Grågås	*Anser anser*	41 000	1156	82	***	▲	67	***	▲▲
Kanadagås	*Branta canadensis*	13 000	440	–33	***	▼	–6	NS	=
Gravand	*Tadorna tadorna*	5 300	81	–49	***	▼	–46	*	▼▼
Bläsand	*Anas penelope*	17 000	31	–70	***	▼▼	–40	NS	(≈)
Snatterand	*Anas strepera*	3 000	15	718	**	▲▲	658	*	▲▲
Kricka	*Anas crecca*	76 000	126	–48	***	▼	–22	NS	(≈)
Gräsand	*Anas platyrhynchos*	200 000	572	–8	NS	=	1	NS	=
Skedand	*Anas clypeata*	1 900	5	–51	NS	(≈)	84	NS	(≈)
Vigg	*Aythya fuligula*	75 000	220	–2	NS	=	31	NS	(≈)
Sjöorre	*Melanitta nigra*	6 100	41	–29	NS	(≈)	–43	NS	(≈)
Svärta	*Melanitta fusca*	7 100	32	–30	NS	(≈)	114	*	▲▲
Alfågel	*Clangula hyemalis*	900	24	–44	NS	(≈)	–35	NS	(≈)
Ejder	*Somateria mollissima*	59 000	401	–61	***	▼	–35	*	▼
Knipa	*Bucephala clangula*	65 000	326	–17	*	▼	24	*	▲
Småskrake	*Mergus serrator*	21 000	81	–20	NS	=	–11	NS	(≈)
Storskrake	*Mergus merganser*	34 000	173	27	*	▲	91	***	▲▲
Järpe	*Bonasa bonasia*	64 000	62	–26	*	▼	15	NS	=
Dalripa	*Lagopus lagopus*	190 000	125	–58	***	▼	82	***	▲▲
Fjällripa	*Lagopus mutus*	124 000	83	9	NS	=	96	**	▲▲
Orre	*Lyrurus tetrix*	116 000	416	8	NS	=	53	***	▲
Tjäder	*Tetrao urogallus*	350 000	223	25	**	▲	43	**	▲
Vaktel	*Coturnix coturnix*	1 000	5	–9	NS	(≈)	–67	NS	(≈)
Fasan	*Phasianus colchicus*	31 000	152	–46	***	▼	28	*	▲
Smålom	*Gavia stellata*	1 600	89	35	*	▲	–6	NS	=
Storlom	*Gavia arctica*	6 200	206	–14	NS	=	–24	**	▼
Skäggdopping	*Podiceps cristatus*	22 000	105	58	*	▲	–15	NS	(≈)
Gråhakedopping	*Podiceps grisegena*	1 100	5	–71	NS	(≈)	–92	NS	(≈)
Svarthakedopping	*Podiceps auritus*	2 000	12	110	NS	(≈)	–7	NS	(≈)
Storskarv	*Phalacrocorax carbo*	40 000	853	187	***	▲▲	–31	*	▼
Rördrom	*Botaurus stellaris*	660	10	–8	NS	=	86	NS	(≈)
Gråhäger	*Ardea cinerea*	7 000	79	–1	*	▼	113	***	▲▲
Bivråk	*Pernis apivorus*	6 600	16	7	NS	=	–9	NS	(≈)
Röd glada	*Milvus milvus*	3 500	54	343	***	▲▲	73	**	▲▲
Havsörn	*Haliaeetus albicollis*	900	19	742	***	▲▲	134	*	▲▲
Brun kärrhök	*Circus aeruginosus*	1 500	28	26	NS	=	–10	NS	(≈)
Duvhök	*Accipiter gentilis*	7 600	17	7	NS	=	70	NS	(≈)
Sparvhök	*Accipiter nisus*	44 000	27	26	NS	=	35	NS	(≈)
Ormvråk	*Buteo buteo*	31 000	209	–4	NS	=	29	**	▲

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2001–2020) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2011–2020) total förändr.	Sign.	Trend
Fjällvråk	*Buteo lagopus*	3 000	25	–13	NS	=	100	NS	(≈)
Kungsörn	*Aquila chrysaetos*	680	8	–6	NS	=	–7	NS	(≈)
Fiskgjuse	*Pandion haliaetus*	4 100	42	–10	NS	=	–8	NS	=
Tornfalk	*Falco tinnunculus*	9 600	62	192	***	▲▲	40	*	▲
Stenfalk	*Falco columbarius*	4 300	12	–54	**	▼	32	NS	(≈)
Lärkfalk	*Falco subbuteo*	3 500	23	136	**	▲	7	NS	(≈)
Kornknarr	*Crex crex*	1 000	5	–40	NS	(≈)	–46	NS	(≈)
Sothöna	*Fulica atra*	42 000	46	11	NS	=	89	*	▲▲
Trana	*Grus grus*	44 000	829	74	***	▲	8	NS	=
Strandskata	*Haematopus ostralegus*	8 000	155	–16	NS	=	4	NS	=
Större strandpipare	*Charadrius hiaticula*	15 000	77	76	**	▲	–21	NS	(≈)
Mindre strandpipare	*Charadrius dubius*	1 800	6	2	NS	(≈)	–16	NS	(≈)
Fjällpipare	*Charadrius morinellus*	3 600	32	146	**	▲	111	*	▲▲
Ljungpipare	*Pluvialis apricaria*	110 000	703	11	NS	=	–6	NS	=
Tofsvipa	*Vanellus vanellus*	45 000	578	–44	***	▼	–29	**	▼
Mosnäppa	*Calidris temminckii*	6 000	16	–42	NS	(≈)	–29	NS	(≈)
Skärsnäppa	*Calidris maritima*	1 800	14	127	NS	(≈)	1	NS	(≈)
Kärrsnäppa (nordl.)	*Calidris a. alpina*	22 500	65	205	**	▲▲	187	**	▲▲
Myrsnäppa	*Limicola falcinellus*	5 900	6	–39	NS	(≈)	–39	NS	(≈)
Brushane	*Calidris pugnax*	25 000	22	–45	NS	(≈)	–43	NS	(≈)
Enkelbeckasin	*Gallinago gallinago*	160 000	426	–2	NS	=	15	*	▲
Morkulla	*Scolopax rusticola*	580 000	68	–3	NS	=	–9	NS	=
Småspov	*Numenius phaeopus*	11 000	176	10	NS	=	–13	NS	=
Storspov	*Numenius arquata*	6 100	160	–39	***	▼	–36	**	▼
Svartsnäppa	*Tringa erythropus*	4 300	22	–26	NS	(≈)	–26	NS	(≈)
Rödbena	*Tringa totanus*	27 000	238	74	***	▲	0	NS	=
Gluttsnäppa	*Tringa nebularia*	29 000	328	–1	NS	=	–1	NS	=
Skogssnäppa	*Tringa ochropus*	49 000	516	38	***	▲	–19	**	▼
Grönbena	*Tringa glareola*	130 000	683	–1	NS	=	–28	***	▼
Drillsnäppa	*Actitis hypoleucos*	92 000	189	–17	*	▼	–15	NS	=
Smalnäbb. simsnäppa	*Phalaropus lobatus*	19 000	24	–38	NS	(≈)	–37	NS	(≈)
Fjällabb	*Stercorarius longicaudus*	13 000	106	89	*	▲	71	*	▲▲
Dvärgmås	*Hydrocoloeus minutus*	2 800	64	–43	NS	(≈)	107	NS	(≈)
Skrattmås	*Chroicocephalus ridibundus*	98 000	1331	–36	***	▼	–29	**	▼
Fiskmås	*Larus canus*	100 000	1860	–11	*	▼	2	NS	=
Silltrut	*Larus fuscus*	11 100	310	43	*	▲	10	NS	=
Gråtrut	*Larus argentatus*	61 000	799	–32	***	▼	–23	*	▼
Havstrut	*Larus marinus*	8 000	156	–65	***	▼▼	–35	*	▼
Fisktärna	*Sterna hirundo*	25 000	270	20	NS	=	17	NS	=
Silvertärna	*Sterna paradisaea*	41 000	200	–42	**	▼	–12	NS	(≈)
Småtärna	*Sternula albifrons*	630	5	–88	*	▼▼	–76	NS	(≈)
Tamduva	*Columba livia* (domest.)	80 000	210	25	NS	=	9	NS	(≈)
Skogsduva	*Columba oenas*	12 000	168	34	**	▲	17	NS	=
Ringduva	*Columba palumbus*	980 000	4179	21	***	▲	12	**	▲
Turkduva	*Streptopelia decaocto*	3 100	11	–8	NS	=	28	NS	(≈)
Gök	*Cuculus canorus*	67 000	1315	3	NS	=	–11	**	▼
Hökuggla	*Surnia ulula*	2 300	13	–35	NS	(≈)	–48	NS	(≈)
Kattuggla	*Strix aluco*	18 000	7	58	NS	(≈)	91	NS	(≈)
Jorduggla	*Asio flammeus*	1 700	9	–45	NS	(≈)	–14	NS	(≈)
Tornseglare	*Apus apus*	259 000	1161	–45	***	▼	–23	**	▼
Göktyta	*Jynx torquilla*	25 000	100	40	**	▲	–23	*	▼
Gråspett	*Picus canus*	1 900	6	–48	NS	(≈)	–41	NS	(≈)
Gröngöling	*Picus viridis*	18 000	148	–17	*	▼	12	NS	=

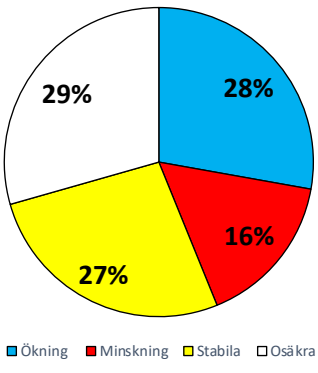
Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2001–2020) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2011–2020) total förändr.	Sign.	Trend
Spillkråka	*Dryocopus martius*	24 000	266	–24	***	▼	–6	NS	=
Större hackspett	*Dendrocopos major*	210 000	1085	48	***	▲	–7	NS	=
Mindre hackspett	*Dryobates minor*	4 200	14	–34	NS	=	–61	*	▼▼
Tretåig hackspett	*Picoides tridactylus*	7 900	32	–2	NS	=	–6	NS	(≈)
Trädlärka	*Lullula arborea*	15 000	45	16	NS	=	52	*	▲
Sånglärka	*Alauda arvensis*	800 000	1333	–9	**	▼	15	**	▲
Backsvala	*Riparia riparia*	26 000	91	–72	***	▼	–41	NS	(≈)
Ladusvala	*Hirundo rustica*	183 000	1159	4	NS	=	–14	*	▼
Hussvala	*Delichon urbica*	60 000	437	–54	***	▼	–36	**	▼
Trädpiplärka	*Anthus trivialis*	2 360 000	4982	21	***	▲	8	**	▲
Ängspiplärka	*Anthus pratensis*	1 104 000	1673	–7	NS	=	61	***	▲▲
Gulärla (sydl.)	*Motacilla f. flava*	50 000	96	236	***	▲▲	65	**	▲▲
Gulärla (nordl.)	*Motacilla flava thunbergi*	414 000	666	–7	NS	=	7	NS	=
Forsärla	*Motacilla cinerea*	11 000	19	193	***	▲▲	168	**	▲▲
Sädesärla	*Motacilla alba*	291 000	782	–21	***	▼	–10	*	▼
Sidensvans	*Bombycilla garrulus*	126 000	137	152	***	▲▲	295	***	▲▲
Strömstare	*Cinclus cinclus*	10 000	8	80	NS	(≈)	–43	NS	(≈)
Gärdsmyg	*Troglodytes troglodytes*	857 000	2056	125	***	▲	210	***	▲▲
Järnsparv	*Prunella modularis*	552 000	938	–1	NS	=	–18	***	▼
Rödhake	*Erithacus rubecula*	3 847 000	4046	18	***	▲	17	***	▲
Näktergal	*Luscinia luscinia*	27 000	189	–21	**	▼	–21	*	▼
Blåhake	*Luscinia svecica*	231 000	163	–23	NS	=	–14	NS	=
Rödstjärt	*Phoenicurus phoenicurus*	905 000	1911	34	***	▲	–1	NS	=
Buskskvätta	*Saxicola rubetra*	215 000	562	–25	***	▼	3	NS	=
Stenskvätta	*Oenanthe oenanthe*	290 000	376	4	NS	=	15	NS	=
Ringtrast	*Turdus torquatus*	9 200	44	106	*	▲	4	NS	(≈)
Koltrast	*Turdus merula*	1 815 000	3557	2	NS	=	17	***	▲
Björktrast	*Turdus pilaris*	594 000	1363	–54	***	▼	–23	***	▼
Taltrast	*Turdus philomelas*	1 930 000	3602	3	NS	=	–14	***	▼
Rödvingetrast	*Turdus iliacus*	797 000	1926	–43	***	▼	–4	NS	=
Dubbeltrast	*Turdus viscivorus*	470 000	767	101	***	▲	44	***	▲
Gräshoppsångare	*Locustella naevia*	4 600	16	–15	NS	=	–30	NS	(≈)
Sävsångare	*Acrocephalus schoenobaenus*	97 000	108	9	NS	=	34	*	▲
Kärrsångare	*Acrocephalus palustris*	24 000	70	–15	NS	=	6	NS	=
Rörsångare	*Acrocephalus scirpaceus*	211 000	104	–25	**	▼	–17	NS	=
Härmsångare	*Hippolais icterina*	58 000	210	57	***	▲	17	NS	=
Ärtsångare	*Curruca curruca*	145 000	423	–40	***	▼	9	NS	=
Törnsångare	*Curruca communis*	248 000	873	19	***	▲	18	**	▲
Trädgårdssångare	*Sylvia borin*	1 168 000	1992	15	***	▲	1	NS	=
Svarthätta	*Sylvia atricapilla*	1 440 000	2786	78	***	▲	–12	***	▼
Grönsångare	*Phylloscopus sibilatrix*	167 000	475	–16	*	▼	–10	NS	=
Gransångare (sydl.)	*Phylloscopus c. collybita*	213 000	366	1330	***	▲▲	239	***	▲▲
Gransångare (nordl.)	*Phylloscopus collybita abietinus*	339 000	490	158	***	▲▲	68	***	▲▲
Lövsångare (sydl.)	*Phylloscopus t. trochilus*	7 596 000	12269	0	NS	=	–14	***	▼
Lövsångare (nordl.)	*Phylloscopus trochilus acredula*	5 614 000	6746	–16	***	▼	29	***	▲
Kungsfågel	*Regulus regulus*	3 880 000	2139	0	NS	=	41	***	▲
Grå flugsnappare	*Muscicapa striata*	1 464 000	999	17	**	▲	–6	NS	=
Svartvit flugsnappare	*Ficedula hypoleuca*	1 122 000	1319	–7	*	▼	8	*	▲
Halsbandsflugsnappare	*Ficedula albicollis*	5 800	10	41	NS	(≈)	–27	NS	(≈)
Mindre flugsnappare	*Ficedula parva*	1 700	9	316	**	▲▲	53	NS	(≈)
Stjärtmes	*Aegithalos caudatus*	34 000	110	42	*	▲	–11	NS	(≈)
Entita	*Poecile palustris*	90 000	130	–22	*	▼	–24	*	▼
Talltita	*Poecile montanus*	542 000	595	–22	***	▼	–35	***	▼

Art	Vetenskapligt namn	Population 2018 (par)	ind. /år	20 år (2001–2020) total förändr.	Sign.	Trend	10 år (2011–2020) total förändr.	Sign.	Trend
Lappmes	*Poecile cinctus*	32 000	21	–67	***	▼▼	47	NS	(≈)
Tofsmes	*Lophophanes cristatus*	527 000	488	56	***	▲	20	*	▲
Svartmes	*Periparus ater*	410 000	469	12	*	▲	–1	NS	=
Blåmes	*Cyanistes caeruleus*	774 000	1252	55	***	▲	24	***	▲
Talgoxe	*Parus major*	2 838 000	3783	40	***	▲	–4	NS	=
Nötväcka	*Sitta europea*	264 000	426	59	***	▲	10	NS	=
Trädkrypare	*Certhia familiaris*	1 119 000	418	46	***	▲	26	**	▲
Törnskata	*Lanius collurio*	44 000	134	–5	NS	=	2	NS	=
Varfågel	*Lanius excubitor*	6 000	14	33	NS	(≈)	–35	NS	(≈)
Nötskrika	*Garrulus glandarius*	294 000	422	–3	NS	=	5	NS	=
Lavskrika	*Perisoreus infaustus*	54 000	196	–8	NS	=	–52	***	▼▼
Skata	*Pica pica*	184 000	649	–10	*	▼	–1	NS	=
Nötkråka	*Nucifraga caryocatactes*	25 000	15	21	NS	=	30	NS	(≈)
Kaja	*Coloeus monedula*	199 000	2983	19	**	▲	–9	NS	=
Råka	*Corvus frugilegus*	48 000	372	–23	NS	=	–1	NS	=
Grå kråka	*Corvus corone cornix*	145 000	1632	–23	***	▼	–5	NS	=
Korp	*Corvus corax*	32 000	496	–8	NS	=	3	NS	=
Stare	*Sturnus vulgaris*	403 000	2365	–43	***	▼	–19	**	▼
Gråsparv	*Passer domesticus*	451 000	531	7	NS	=	9	NS	=
Pilfink	*Passer montanus*	423 000	667	31	**	▲	–8	NS	=
Bofink	*Fringilla coelebs*	8 350 000	14431	6	**	▲	4	NS	=
Bergfink	*Fringilla montifringilla*	2 130 000	3722	–3	NS	=	39	***	▲
Grönfink	*Chloris chloris*	211 000	617	–71	***	▼▼	–51	***	▼▼
Steglits	*Carduelis carduelis*	44 000	163	634	***	▲▲	226	***	▲▲
Grönsiska	*Spinus spinus*	817 000	4334	17	***	▲	4	NS	=
Hämpling	*Linaria cannabina*	163 000	253	34	***	▲	54	***	▲
Gråsiska (sydl.)	*Acanthis flammea cabaret*	12 000	34	214	***	▲▲	156	**	▲▲
Gråsiska (nordl.)	*Acanthis f. flammea*	358 000	1080	–1	NS	=	62	***	▲▲
Bändelkorsnäbb	*Loxia leucoptera*	10 000	35	178	NS	(≈)	125	NS	(≈)
Större & mindre korsnäbb	*Loxia pytyopsittacus + curvirostra*	422 000	3734	43	***	▲	43	***	▲
Rosenfink	*Carpodacus erythrinus*	13 000	45	–38	**	▼	–8	NS	=
Tallbit	*Pinicola enucleator*	5 000	13	–9	NS	(≈)	103	NS	(≈)
Domherre	*Pyrrhula pyrrhula*	582 000	336	17	*	▲	–10	NS	=
Stenknäck	*Coccothraustes coccothraustes*	35 000	74	84	***	▲	22	NS	(≈)
Lappsparv	*Calcarius lapponicus*	126 000	211	–52	***	▼	–1	NS	=
Snösparv	*Plectrophenax nivalis*	26 000	64	–19	NS	=	66	*	▲▲
Gulsparv	*Emberiza citrinella*	533 000	1336	–45	***	▼	–17	***	▼
Ortolansparv	*Emberiza hortulana*	1 500	10	–86	***	▼▼	–56	NS	(≈)
Videsparv	*Emberiza rustica*	34 000	64	–45	***	▼	13	NS	(≈)
Sävsparv	*Emberiza schoeniclus*	318 000	450	–19	***	▼	31	***	▲

Förändringar 2001–2020.

Förändringar 2011–2020.

Figur 1. Fördelningen av antalsförändringar hos 187 svenska fågelarter/underarter under de senaste 20 åren (2001–2020) respektive de senaste 10 åren (2011–2020). Det är samma arter/underarter som i Tabell 1. Blått och rött visar andelen statistiskt säkerställda trender (ökningar resp. minskningar). Det gula fältet visar andelen arter/underarter som klassats som ”stabila”, och slutligen visar det vita fältet andelen arter/underarter där trenden bedömts som ”osäker” i Tabell 1.

Buskskvätta, en art som minskat i antal i ett längre perspektiv. Foto: Stefan Oscarsson/N

Ängshöken har sitt starkaste fäste i Sverige i den öländska jordbruksbygden. Här en nyligen flygfärdig ungfågel.
Foto: John Larsen

Ovanliga och lokalt häckande fåglar

Svensk Fågeltaxerings standardrutter ger pålitliga populationstrender för flertalet av våra vanligaste och mest utbredda häckande fåglar. Men för flera arter måste andra metoder användas för att vi ska få ett grepp om deras utveckling. Det gäller arter som inte noteras i tillräcklig omfattning på standardrutterna, exempelvis på grund av nattliga vanor, sällsynthet eller förekomst endast i begränsade områden.

Uppgifter om dessa arter samlas in via ett eller flera andra inventeringsprogram eller genom ornitologers rapportering till Artportalen. Kvaliteten på dessa uppgifter varierar. För några arter är täckningen i det närmaste fullständigt, för andra täcker uppgifterna endast en del av populationen. Några arter är föremål för en årlig övervakning. Det gäller främst arter med högt bevarandeintresse, såsom skräntärna.

Tabell 2. Översikt över antalsförändringar under 20 respektive 10 år hos svenska häckande arter/underarter som inte täcks särskilt väl, eller inte alls, av standardrutterna (totalt 70). I de flesta fall är detta mindre talrika arter, sådana med mer begränsad utbredning eller arter som helt eller delvis är nattaktiva.

Denna tabell listar alla arter som det antingen inte går att beräkna en trend för baserat på standardrutterna, eller där färre än fem individer observerats per år på standardrutterna. I tabellen anges beräknat antal par i Sverige 2020, långtids- (20 år) och korttidstrender (10 år) samt underlag för dessa bedömningar.

▲= ökning, ▼=minskning, = (likhetstecken) = Stabil: ingen förändring i antal, ? = Underlag för bedömning saknas.

Art	Vetenskapligt namn	Population 2020 (par)	20 år (2001–2020) Trend	20 år (2001–2020) Underlag	10 år (2011–2020) Trend	10 år (2011–2020) Underlag
Fjällgås	*Anser erythropus*	40	=	1,3)	=	1,3)
Vitkindad gås	*Branta leucopsis*	2 000	▼	1,10)	▼	1,10)
Stjärtand	*Anas acuta*	580	▼	10,14)	▼	10,14)
Årta	*Anas querquedola*	300	▼	10)	▼	10)
Brunand	*Aythya ferina*	350	▼	1,14)	▼	1,14)
Bergand	*Aythya marila*	1 100	=	14)	=	14)
Salskrake	*Mergellus albellus*	1 100	▼	14)	▼	14)
Rapphöna	*Perdix perdix*	13 600	▼	14)	▲	13)
Smådopping	*Tachybaptus ruficollis*	500	▲	1,10)	▲	1,10)
Svarthalsad dopping	*Podiceps nigricollis*	100	▲	1,10)	▲	1,10)
Toppskarv	*Phalacrocorax aristotelis*	940	▲ Ny	1,10)	▲	1,10)
Ägretthäger	*Ardea alba*	20	▲ Ny	1)	▲	1)
Vit stork	*Ciconia ciconia*	80	▲	2)	▲	2)
Brun glada	*Milvus migrans*	50	▲	1,11)	▲	1,11)
Ängshök	*Circus pygargus*	60	▲	1,4,10,12)	▲	1,4,10,12)
Blå kärrhök	*Circus cyaneus*	400	=	11,14)	=	11,14)
Jaktfalk	*Falco rusticolus*	90	▼	1,10)	▼	1,10)
Pilgrimsfalk	*Falco peregrinus*	550	▲	1,5)	▲	1,5)
Vattenrall	*Rallus aquaticus*	4 700	=	14,15)	▲	13)
Småfläckig sumphöna	*Porzana porzana*	400	=	1)	=	1,13)
Rörhöna	*Gallinula chloropus*	3 100	▼	15)	▲	13,14)
Skärfläcka	*Recurvirostra avosetta*	2 000	▼	1,10)	▼	1,10)
Kärrsnäppa (sydl.)	*Calidris alpina schintzii*	60	▼	10,16,17)	▼	10,16,17)
Dvärgbeckasin	*Lymnocryptes minima*	9 100	=	14)	=	14)
Dubbelbeckasin	*Gallinago media*	1 800	=	10,14)	=	10,14)
Rödspov	*Limosa limosa*	110	▼	1,10,16)	▲	1,10,16)
Myrspov	*Limosa lapponica*	400	▲	6,10)	▲	10)
Roskarl	*Arenaria interpres*	900	▼	10)	▼	10)
Kustabb	*Stercorarius parasiticus*	560	▼	10)	=	10)
Svarthuvad mås	*Ichtyaetus melanocephalus*	7	▲ Ny	1)	▲	1)
Tretåig mås	*Rissa tridactyla*	65	▲	1,10)	▲	1,10)
Skräntärna	*Hydroprogne caspia*	631	▲	1,7)	=	1,7)
Kentsk tärna	*Thalasseus sandvicensis*	1 431	▲	1,10)	▲	1,10)
Svarttärna	*Chlidonias niger*	170	▼	1)	▼	1)
Sillgrissla	*Uria aalge*	26 000	▲	10)	▲	10)
Tordmule	*Alca torda*	35 000	▲	10)	▲	10)
Tobisgrissla	*Cepphus grylle*	11 000	▼	10)	▲	10)
Tornuggla	*Tyto alba*	0	▼	1)	▼	1)
Berguv	*Bubo bubo*	460	▼	1,8)	=	1,8,13)
Sparvuggla	*Glaucidium passerinum*	19 000	▼	18)	=	13)
Slaguggla	*Strix uralensis*	2 700	=	6,13)	▼	13)
Lappuggla	*Strix nebulosa*	500	=	1,6,21)	=	13,21)
Hornuggla	*Asio otus*	6 000	▼	6,13)	▼	13)
Pärluggla	*Aegolius funereus*	32 000	▼	6,13)	▼	13)
Nattskärra	*Caprimulgus europaeus*	14 000	▲	6,13)	▲	13)

Art	Vetenskapligt namn	Population 2020 (par)	20 år (2001–2020) Trend	20 år (2001–2020) Underlag	10 år (2011–2020) Trend	10 år (2011–2020) Underlag
Kungsfiskare	*Alcedo atthis*	250	▲	1,6)	▲	1)
Vitryggig hackspett	*Dendrocopos leucotos*	10	▲	9)	▲	9)
Berglärka	*Eremophila alpestris*	230	▼	11)	=	11)
Fältpiplärka	*Anthus campestris*	30	▼	10)	=	10)
Rödstrupig piplärka	*Anthus cervinus*	100	▼	11)	▼	11)
Skärpiplärka	*Anthus petrosus*	4 600	▲	10,11)	=	10,11)
Svart rödstjärt	*Phoenicurus ochrurus*	600	=	1,19,20)	=	1,19,20)
Svarthakad buskskvätta	*Saxicola rubicola*	100	▲ Ny	1)	▲	1)
Vitstjärning blåhake	*Luscinia svecica cyanecula*	20	▲ Ny	1)	▲	1)
Vassångare	*Locustella luscinoides*	150	▲	1)	▲	1)
Flodsångare	*Locustella fluviatilis*	150	=	1)	▼	1,13)
Busksångare	*Acrocephalus dumetorum*	400	▲	1)	▲	1,13)
Trastsångare	*Acrocephalus arundinaceus*	400	▼	1,10)	▼	1,10)
Höksångare	*Curruca nisoria*	300	▼	20)	▼	20)
Lundsångare	*Phylloscopus trochiloides*	400	▲	1)	▲	1)
Nordsångare	*Phylloscopus borealis*	50	▼	1)	▼	1)
Brandkronad kungsfågel	*Regulus ignicapilla*	4 000	▲	1,19,20)	▲	1,19,20)
Skäggmes	*Panurus biarmicus*	12 000	=	1,6)	▲	1)
Trädgårdsträdkrypare	*Certhia brachydactyla*	20	▲ Ny	1)	▲	1)
Pungmes	*Remiz pendulinus*	25	▼	1,6,10)	▼	1,10)
Sommargylling	*Oriolus oriolus*	150	▼	1,15)	▼	1,14)
Gulhämpling	*Serinus serinus*	55	▲	1,6)	▲	1)
Vinterhämpling	*Linaria flavirostris*	320	?		?	
Dvärgsparv	*Emberiza pusilla*	160	?		?	
Kornsparv	*Emberiza calandra*	40	▲	1,10)	▼	1,10)

Not:
I ovanstående tabell har vi inte tagit med fjälluggla, svartbent strandpipare, dammsnäppa, härfågel, citronärla och tajgablåstjärt, som alla häckat vid några tillfällen i Sverige under 2000-talet. Fjällugglan är numera mycket oregelbunden, svartbenta strandpiparen är utgången som regelbunden häckare sedan millennieskiftet, dammsnäppa och härfågel har häckat mera tillfälligt. Citronärla och tajgablåstjärt knackar på dörren som etablerade häckande arter i landet, men är inte ännu tillräckligt regelbundna som sådana för att komma med här.
Det bör också noteras att arter som flodsångare fluktuerar betydligt i antal mellan åren.

Vitstjärnig blåhake har etablerat sig i sydvästra Sverige under 2010-talet. Foto: Hans Cronert

Underlag:
1) Fågelrapporteringen via Artportalen och landets regionala rapportkommittéer i årsboken *Fågelåret*.
2) Storkprojektet, Skåne
3) Projekt fjällgås
4) Länsstyrelsen Kalmar län
5) Projekt pilgrimsfalk
6) Ottosson m fl. 2012. *Fåglarna i Sverige – antal och förekomst*
7) Projekt skräntärna
8) Riksinventeringar av berguv 1998–1999, 2008–2009 och 2019–2020
9) Projekt vitryggig hackspett
10) Regionala & Lokala inventeringar
11) Falsterbos sträckräkningar
12) Åtgärdsprogram för ängshök
13) Nattrutterna
14) Standardrutterna
15) Sommarpunktrutterna
16) Åtgärdsprogram för hotade vadare på strandängar
17) Åtgärdsprogram för sydlig kärrsnäppa
18) Vinterpunktrutterna
19) Falsterbos ringmärkning
20) Ottenbys ringmärkning
21) Stefanssson, O. 2021. Lappugglan i Sverige 2017–2020 i *Fågelåret 2020*

Kornsparv. Foto: Per Smitterberg

Törnskatan var något av en karaktärsfågel i det småbrutna jordbrukslandskapets hagmarker. Foto: Mikael Arinder

Jordbrukslandskapets fåglar – en kort historik

När vi idag följer utvecklingen för våra jordbruksanknutna fåglar, är det inte utan att man funderar över deras längre historia i norra Europa. Etablerade de sig här först när människan börjat odla upp markerna i större skala eller fanns de här redan tidigare, men då i andra miljöer? Eftersom fåglar kan flyga och därmed lätt etablera sig i nya områden, skulle lösningen kunna vara att de är kulturföljare. Men ser vi till växtligheten, och inte minst de många hävdberoende arterna, blir bilden delvis en annan.

Det finns ett stort antal växter som med stor sannolikhet funnits mycket länge i Sverige, men som samtidigt är beroende av såväl betesdjur som människans ingripande för att förhindra igenväxning. En förklaring som lagts fram är att stora växtätare, bl.a. så kallade megaherbivorer, efter senaste istiden åstadkom ett halvöppet mosaiklandskap, som passade såväl de växter som de fåglar vi idag förknippar med hävdade marker. Sedan de stora växtätarna försvann eller minskade i antal, har många av dessa arter förmått hålla sig kvar tack vare människans brukande av landskapet.

Länge innebar brukande av jordbruksmark också att det skapades mervärden för biologisk mångfald. Betesdjur höll hagmarker och skogar öppna, så att solljuset nådde ner till marken. Ängs- och madslåtter skapade också attraktiva öppna ytor. Eftersom man inte slog gräset och örterna förrän ganska långt fram på sommaren, hann fåglarna fullborda sin häckningscykel och växterna fröa av sig. Brukandet var dessutom oftast småskaligt, vilket skapade en mosaik av miljöer.

Den agrara revolutionen på 1800-talet, som innefattade både storskifte och laga skifte, medförde betydande förändringar i jordbrukslandskapet. Tidigare hade bönderna odlat små tegar, men genom skiftet slogs dessa samman till större fält som kunde brukas mer effektivt men med mindre variation än tidigare. Avkastningen från åkrarna ökade också genom införande av växelbruk, ökad odling av baljväxter, klöver i vallar, ärtor och bönor samt ökad gödsling, bland annat med guano. I början av 1900-talet introducerades handelsgödsel, vilket ytterligare ökade avkastningen

Samtidigt bedrevs omfattande kampanjer för att skapa mer odlingsbar jord. Vattendrag som tidigare svämmat över både vår och höst, grävdes ut och blev till diken eller kanaler. I stället för att användas till den gamla madslåttern, odlades de omgivande fuktiga markerna upp. Mängder av sjöar sänktes också i syfte att vinna mer odlingsbar mark. De nysänkta markerna hade

Den sydliga underarten av kärrsnäppa hade så sent som under första halvan av 1900-talet en vidsträckt utbredning på mader och strandängar i södra Sverige. Idag återstår endast ca 60 par, flertalet på Öland och några få i Skåne. Foto: Mikael Arinder

hög mullhalt och gav goda skördar de första åren, så det är lätt att förstå att det stimulerade många andra att dika.

Runt sekelskiftet 1800/1900 minskade även utmarksbetet i omfattning. Tidigare hade åkrarna ofta varit hägnade medan kreaturen gick fritt på bete, ofta dessutom under en stor del av året. Nu stängslades kreaturen in samtidigt som åkerlandskapet blev mycket öppnare.

Sammantaget ledde dessa stora förändringar i jordbrukslandskapet till att många fågelarter förlorade häcknings- och födosöksmiljöer. Men ännu i mitten av 1900-talet dominerades det svenska jordbruket av relativt små företag, ofta familjejordbruk, baserade på både växtodling och djurhållning. Den senare delen av 1900-talet innebar emellertid omfattande rationaliseringar. Små gårdar köptes upp av större eller lades ner. Mindre åkrar slogs samman till större bruknings-enheter. På vägen försvann mängder med småmiljöer i form av dikesrenar, gärdsgårdar, öppna diken, åkerholmar och småvatten. Utvecklingen har därefter fortsatt, inte minst genom att EU:s jordbrukspolitik gynnat stordrift.

Introduktionen av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel gjorde att det gick att frikoppla växtodling och djurhållning, vilket kraftigt påverkat den struktur som jordbruket har idag.

Ett mörkt kapitel i jordbrukslandskapets historia inleddes strax efter andra världskriget. När världen återhämtade sig från krigets förödelser, introducerades också helt nya brukningsmetoder i form av kemiska bekämpningsmedel. Dessa sågs inledningsvis som undergörare, men efter hand visade det sig att de effektiva preparaten hade en baksida. I slutet av 1950-talet kom de första signalerna om att allt inte stod rätt till i det svenska jordbrukslandskapet. Bland annat upptäcktes en omfattande dödlighet bland starar runt Krankesjön i Skåne under sommaren 1958. Man misstänkte starkt att bruk av DDT och andra jordbruksgifter bidragit, och en artikel om händelsen avslutades med ”Förgiftningar som härjar i smyg i småfågelbestånden kan icke tolereras”.

Läget för fåglarna fortsatte emellertid att förvärras, men det var först några år in på 1960-talet som användningen av gifter började ifrågasättas på allvar. Hösten 1962 publicerades i USA Rachel Carsons bok *Silent spring*. Några månader senare, våren 1963, kom den i svensk översättning med titeln *Tyst vår*. Trots att boken angreps häftigt av den kemisk-tekniska industrin, inte minst i USA, fick den mycket stor betydelse. Den fokuserade i första hand på DDT och andra insektsgifter, men i Sverige och övriga Europa kom det även att handla om den betning av utsäde som gjordes med kvicksilverpreparat.

Den svenska debatten tog fart under hösten 1963, men företrädare för både jordbruket och den kemiska industrin bagatelliserade problemen: ”Om det dör fåglar på grund av växtskyddsmedel, är det er uppgift att bevisa det”, sades det bland annat. Frågan gavs stort utrymme inom Sveriges Ornitologiska Förening,

Såväl gårdarna som de enskilda åkrarna har blivit allt större, och denna utveckling fortsätter. Foto: Anders Wirdheim

Röd glada är åter på väg att bli något av en karaktärsfågel i stora delar av landets jordbruksmarker. Foto: P-G Bentz/sturnus.se

och i januari 1964 sände föreningen ut ett upprop om iakttagelser som kunde sättas i samband med giftanvändningen (döda eller förlamade fåglar, påverkan på häckning, minskande antal och andra synliga följder). Man ville få underlag för en begäran om snabba åtgärder från statsmakternas sida. Gensvaret blev mycket stort, och redan efter några dagar hade cirka 100 rapporter kommit in. Den bild som senare redovisades var mycket dyster. Negativa effekter rapporterades från hela landet och för många arter var läget kritiskt.

Trots motståndet från både industrin och jordbruket fick debatten effekt. Det blev förbjudet att behandla utsäde med metylkvicksilver 1966, och 1969 var Sverige först i världen med att förbjuda DDT. Men då hade också följderna för många fågelarter blivit påtagliga. Många jordbruksfåglar, som tidigare varit vanliga, hade försvunnit från stora områden och flera rovfåglar stod nära utrotningens gräns. Hos många människor fanns en uppgivenhet om att det var för sent att vända utvecklingen. Men med facit i hand, ser vi att det gick! När läget var som värst för rovfåglar som pilgrimsfalk och röd glada fanns det endast några tiotal par av vardera arten kvar i landet. Idag räknar vi med omkring 550 par pilgrimsfalk och uppemot 5 000 par röd glada i landet! Den sistnämnda har åter blivit något av en karaktärsfågel i södra Sveriges jordbrukslandskap och är sakta men säkert på väg att sprida sig norrut.

Det används fortfarande bekämpningsmedel inom jordbruket, faktiskt mer än på 1960-talet, och debatten är intensiv om medlens följdverkningar. Det gäller inte minst den grupp ämnen som kallas neonikotinoider och som visat sig kunna påverka även andra organismer än dem som de är avsedda för.

Det största problement för jordbruksfåglarna idag är nog ändå att den ständigt pågående utveckling av jordbruket, som länge skapade goda förutsättningar för fåglarna, nu nått så långt att den i stället missgynnar dem. Storleksrationaliseringen fortsätter och mjölkgårdarna blir färre. I mellanbygder samt i delar av norra Svealand och Norrland förloras stadigt jordbruksmark genom att den planteras med skog eller växer igen.

Under senare delen av 1900-talet ökade det ekologiska lantbruket. Idag omfattar detta cirka 20 procent av jordbruksarealen. Med begreppet ekologisk odling avses en bättre koppling mellan växtodling och djurhållning samt att inga naturfrämmande kemiska bekämpningsmedel används. Det ger bättre förutsättningar för jordbrukslandskapets växt- och djurliv, men även i detta sammanhang finns möjligheter till förbättring.

De vetenskapliga analyser som gjorts visar att ekologisk odling har störst positiv effekt för biologisk mångfald i det storskaliga, intensivodlade landskapet genom att det tillför variation.

Tofsvipa med ungar. Foto Johan Tufvesson

Svensk Fågeltaxering följer fåglarnas utveckling

Föregångaren till det som idag är Svensk Fågeltaxering startades redan 1969 genom att man i större skala började genomföra så kallade revirkarteringar. Några år senare, 1975, drogs det igång punkttaxeringar såväl under häckningstid som under vinterhalvåret. Dessa fick stort genomslag i södra och mellersta Sverige samt mera lokalt längs Norrlandskusten. Inventerarna fick själva planera rutterna och lägga ut de 20 punkter där samtliga sedda och hörda fåglar skulle räknas under vardera fem minuter. Efter hand kom emellertid svagheter med systemen i dagen. Revirkarteringarna var mycket arbetskrävande, och när det gällde punkttaxeringarna, valde inventerarna ofta att räkna i anslutning till där de bodde. Det sistnämnda är såklart inte konstigt på något sätt, men det gav inte en representativ bild för Sverige i stort. Därmed har det också inventerats betydligt fler punktrutter i de delar av landet där många människor bor och färre rutter i glesbygd både i norr och söder.

För att råda bot på dessa brister infördes 1996 ett program med fasta standardrutter, jämnt utspridda över hela landet. En sådan rutt är en 8 km lång kombinerad linje- och punktinventering med förutbestämt läge. Rutterna är systematiskt utlagda över hela landet, med 25 km avstånd mellan rutterna. De har formen av en fyrkant (2 km x 2 km) vilket innebär att man som inventerare startar och slutar i samma punkt. Inventeraren har inget inflytande över ruttens placering och sträckning, utan ska så långt det är möjligt följa den i förväg bestämda fyrkanten.

Idag består Svensk Fågeltaxering av ytterligare några delprogram, allt för att kunna följa en så stor del av vår fågelfauna som möjligt och även under olika tider på året. Projektet drivs av Biologiska institutionen, Lunds universitet, som en del i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas miljöövervakningsprogram. Det är ett samarbete mellan forskare, myndigheter och frivilliga och kan ses som ett utmärkt exempel på det som brukar kallas ”medborgarforskning”.

Trendanalyser

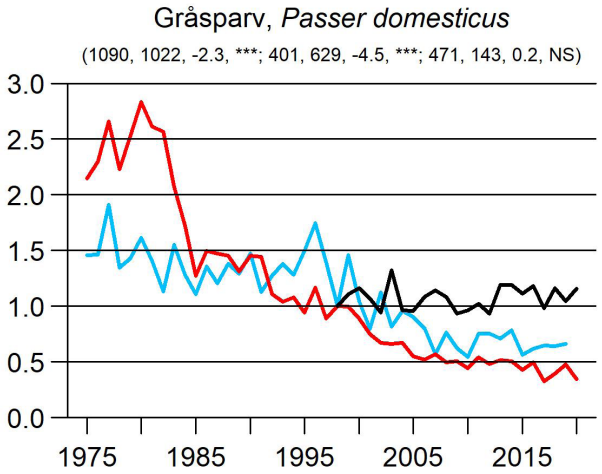
Eftersom alla rutter inte räknas alla år måste man använda avancerad statistik för att beräkna de genomsnittliga förändringarna mellan åren. Svensk Fågeltaxering använder en metod kallad TRIM (TRends & Indices for Monitoring data). Antalet fåglar för en art ett givet år (basåret) sätts till 1. Basår kan vara startåret, slutåret, eller något år mitt i serien (1998 är basåret för de tre långtidssystemen, och för de senare tillkomna delprogrammen används respektive startår). Därefter räknas ett index ut för varje år i förhållande till basåret (för mer detaljer, se Svensk Fågeltaxerings hemsida).

Diagram över trender för alla de arter som systemen täcker finns också på denna hemsida: https://www.fageltaxering.lu.se.

God bild av utvecklingen i jordbrukslandskapet

Även om Svensk Fågeltaxerings punktrutter alltid haft en tydlig koncentration till södra och mellersta Sverige, har de inneburit en god täckning av landets jordbruksmarker. De visar att majoriteten av de fågelarter som för sin häckning är knutna till jordbrukslandskapet gick kraftigt tillbaka under 1900-talets avslutande 25 år. För flera av arterna har tillbakagången fortsatt efter millennieskiftet. Exempel på arter som minskat markant i antal är sånglärka, tofsvipa och storspov. Samtliga är fåglar som både häckar och letar föda i det öppna jordbrukslandskapet. Men tillbakagången har även drabbat fåglar som kan sägas höra hemma i randområden men som ändå är beroende av jordbruksmark. Till dessa hör stare, buskskvätta, gulsparv och gråsparv. Den sistnämnda häckar på gårdar och i samhällen men har, åtminstone tidigare, i betydande omfattning utnyttjat jordbruksmarker för sitt födosök.

Att döma av sommarpunktrutterna försvann i det närmaste hälften av jordbrukslandskapets tofsvipor och storspovar mellan mitten av 1970-talet och millennieskiftet. Därefter har de kvarvarande bestånden i det närmaste halverats ytterligare en gång, varför det idag endast återstår drygt en fjärdedel av antalen som fanns 1975. Även de ovan nämnda randområdenas fåglar har minskat markant i antal. Jämfört med

Exempel på trender baserade på vinterpunktrutter (blå kurva), sommarpunktrutter (röd kurva) och standardrutter (svart kurva). Inom parentes under artnamnet visas medelantalet inräknade individer per år, antalet rutter där arten setts, årlig förändringstakt i procent och statistisk signifikans där *, ** och *** anger ökande statistisk säkerhet. Ju fler stjärnor desto säkrare. NS = icke signifikant. Värden för vinterpunktrutterna till vänster, sommarpunktrutterna i mitten och för standardrutterna till höger. De olika systemen åtskiljs av semikolon.

Tofsvipans akrobatiska spelflykt blir allt svårare att få se. Foto: John Larsen

mitten av 1970-talet har antalet starar också mer än halverats. För gulsparven och buskskvätta har utvecklingen också varit dyster. Deras svenska bestånd är idag endast en tredjedel (gulsparv) och ungefär hälften (buskskvätta) av vad det var i mitten av 1970-talet.

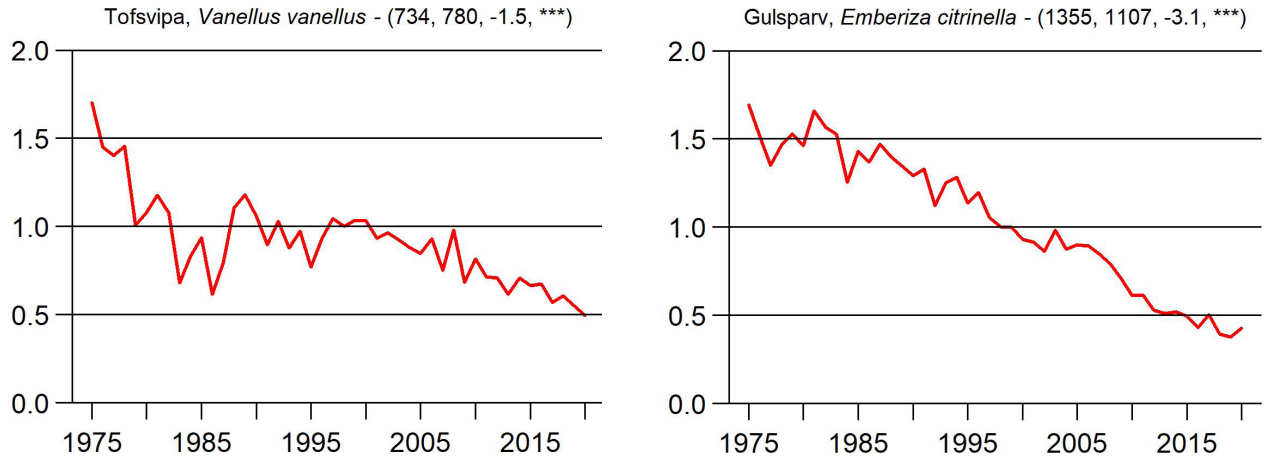
Miljökvalitetsmål

Den svenska riksdagen har satt upp 16 miljökvalitetsmål. Målen beskriver det tillstånd i miljön som det svenska miljöarbetet ska leda till, och ett av målen är *Ett rikt odlingslandskap*. Fåglarna kan hjälpa till att spegla om miljökvalitetsmålen nås eller inte. För att följa utvecklingen, har det tagits fram ett antal representiva indikatorarter. Även EU har en motsvarighet när det gäller att följa gruppen *Vanliga jordbruksfåglar*. För svensk del ingår samma arter i dessa båda miljömål, nämligen tornfalk, tofsvipa, sånglärka, ladusvala, råka, buskskvätta, törnsångare, ängspiplärka, gulärla, törnskata, stare, hämpling, gulsparv, ortolansparv, pilfink (totalt 15 arter).

I de svenska indikatorerna ingår färre arter än för Europa som helhet. Anledningen är att många europeiska arter saknas i vår fauna medan andra är för ovanliga eller fåtaliga för att möjliggöra indexering. Med jordbruksarter menas såväl arter som är knutna till åkermark som fåglar knutna till betesmark. Några av de ingående arterna har i dagens Sverige inte längre sina starkaste fästen i jordbruksmark utan exempelvis på hyggen, i kraftledningsgator och i anslutning till myrar. Man kan diskutera grupptillhörigheten för några av arterna, men Svensk Fågeltaxering har valt att behålla den europeiska standarden för jämförbarhetens skull.

Kurvorna i figurerna på nästa sida visar den genomsnittliga utvecklingen i Sverige för dessa arter sammantagna. De data som presenteras är från sommarens punkttaxeringar åren 1975–2020 samt från standardrutterna åren 1998–2020. I ett större sammanhang ingår de också i EU:s strukturella indikator *Population trends of wild birds*.

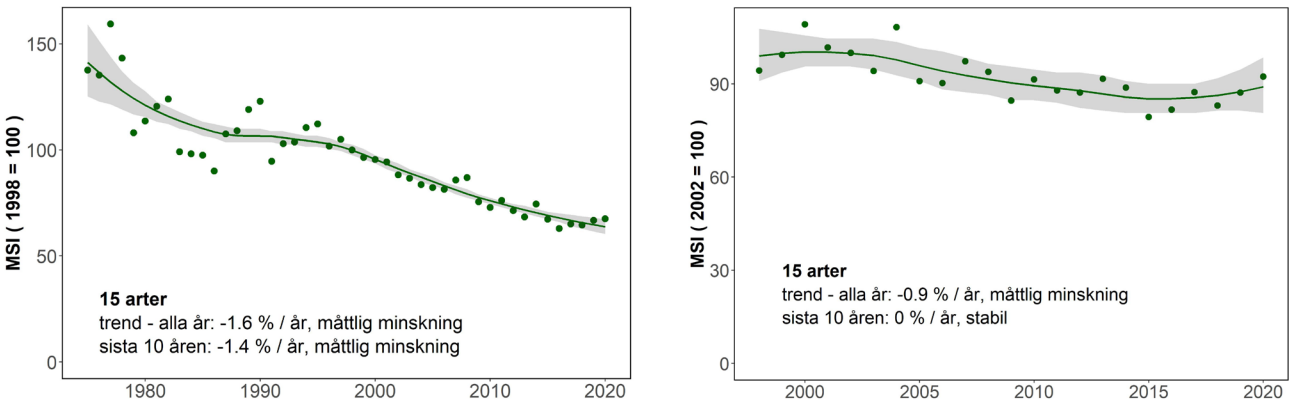
Figurerna visar att det har gått dåligt för fåglarna i jordbrukslandskapet de senaste 45 åren. Tofsvipan och gulsparven hör till dem som minskat mest. När det gäller resultatet för sommarpunktrutterna, som till stor del är förlagda i eller i anslutning till jordbruksmark i södra Sverige, har tillbakagången fortsatt även under de senaste tio åren. Standardrutterna, som speglar hela Sverige, visar också en minskning sedan åren strax före millennieskiftet, men de senaste tio åren har det skett en stabilisering. I ett väldigt kort tidsperspektiv, under de senaste fem åren, finns tecken på en liten uppgång i båda delprogrammen.

Utvecklingen för tofsvipa och gulsparv enligt Svensk Fågeltaxerings punkttaxeringar sommartid.

Gulsparven minskar i antal samtidigt som en allt större andel finns i andra miljöer än jordbruksmark. Foto: Tomas Lundquist/N

Medelutvecklingen för de 15 arter som ingår i målet *Ett rikt odlingslandskap* enligt punkttaxeringarna t.v. och standardrutterna t.h. Skillnaderna mellan kurvorna förklaras av att punkttaxeringarna sommartid har en tyngdpunkt i södra Sveriges odlingslandskap medan standardrutterna är jämnt fördelade över hela landet. Några av de ingående arterna har i dagens Sverige inte längre sina starkaste fästen i jordbruksmark utan i andra miljöer.

Sånglärkans sångflykt är mycket uppskattad. Foto: Stefan Oscarsson/N

Sånglärkan är pressad från två håll

En av jordbrukslandskapets verkliga karaktärsfåglar, tillika en av vårens första budbärare, är sånglärkan. Det är en art som länge haft en stark ställning hos svenska folket, och den är en av de fåglar som oftast förekommer i sånger och poesi. Birger Sjöberg är bara en av flera som skrivit om sånglärkan:

Då ljöd en sång från himmelen så skön som inga flera
Det var den lilla lärkan grå, så svår att observera

Men samtidigt som sånglärkan har denna starka ställning i vårt medvetande, är den en av de jordbruksfåglar som minskat allra mest de senaste 50 åren. Jämfört med läget i mitten av 1970-talet har vi idag kanske enbart en fjärdedel så många sånglärkor som då. Dessutom kan man hävda att sånglärkan pressas från två håll. Den missgynnas nämligen såväl av intensifierat brukande som av nedlagd jordbruksdrift.

Sånglärkan hör till de jordbruksfåglar som gärna vill ha tillgång till bar jord för sitt födosök. Boet placeras däremot i en tuva med lite högre gräs. Den föredrar åkrar med vårsådda grödor eftersom jorden ligger bar längre på dessa. Men det är inte ovanligt att den etablerar sig i områden med höstsådd spannmål även om den missgynnas av att grödorna idag är tätare, mer homogena och mer ensartade än vad de var för bara några årtionden sedan. Att grödorna ganska snabbt växer lärkorna över huvudet, verkar de kunna tolerera förutsatt att det finns partier med bar jord i närheten. Det finns studier som visar att delar av födosöket kan ske i de traktorspår som lämnas i åkrarna efter besprutning och annat arbete.

En annan miljö som attraherar sånglärkorna när de anländer tidigt på våren är vallar med gräs och baljväxter. Sådana täcker numera stora arealer runt gårdar med stor mjölkproduktion. I början av vegetationsperioden är växtligheten låg och det finns ofta gott om små plättar med öppen jord. När det efter några veckor är dags att bygga bo, har växtligheten vuxit sig tillräckligt hög för att boet ska kunna gömmas. Detta sker i regel i början av maj. Botiden, med ruvning och unguppfödning, varar därefter närmare en månad.

Detta innebär att väldigt många häckningar misslyckas i södra Sverige. Den första vallskörden tas nämligen betydligt tidigare än förr, redan i mitten eller senare delen av maj, innan lärkornas ungar lämnat boet. Skörden genomförs så tidigt för att man ska få ett riktigt proteinrikt foder som sedan ofta ges tillsammans med mer kolhydratrikt foder. Det går då att styra så att

högmjölkande kor får det mest proteinrika fodret. Med detta skördesystem går det också att ta bort en del dyrare foderslag till djuren.

På dagens stora mjölkgårdar är vallskörden mycket effektiv. Slåttermaskinerna kör snabbt över åkrarna och klipper inte bara växtligheten utan även de varelser som råkar befinna sig där. Talrika kråkfåglar, trutar och rovfåglar, som dras till fälten, visar att det finns en hel del att hämta i den slagna vallen.

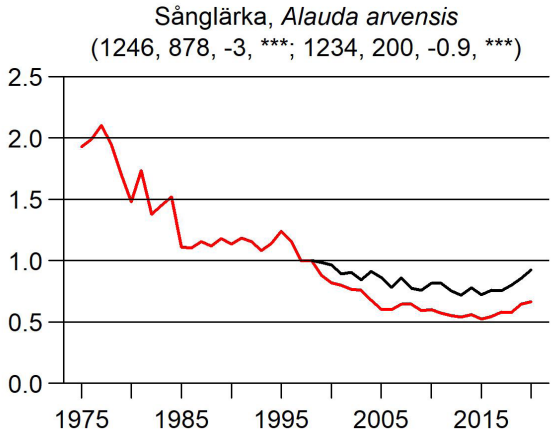
Men sånglärkan missgynnas inte enbart av hur odlingen drivs på de stora gårdarna. Den har även gått starkt tillbaka, eller helt försvunnit, i mer marginella jordbruksmarker. Ett mycket talande exempel på detta är de båda atlasinventeringar som genomförts i Skåne, 1974–1984 respektive 2003–2009. Vid en atlasinventering delas ett område in i hanterbara rutor, oftast 5x5 km, varpå inventerarens mål är att registrera samtliga fågelarter som förekommer i rutan.

Om man jämför resultatet för sånglärkan från de båda inventeringarna, framgår det tydligt att den försvunnit från stora delar av norra Skåne. Där dominerar skogsbygd, men det fanns tidigare även gott om småjordbruk. Som på de flesta andra mindre jordbruk var verksamheten på dessa varierad med både kreatur och växtodling. Bland annat odlades vårsådda grödor som havre och korn men även höstsådd råg. Dessa spannmålsåkrar passade sånglärkan fint, och kartan från den första atlasinventeringen visar att lärkan fanns i snart sagt alla rutor – även i norra Skånes skogsbygder. Däremot saknas den i många av dessa rutor i den andra inventeringen. Anledningen är förändringar som skett mellan de båda inventeringsperioderna.

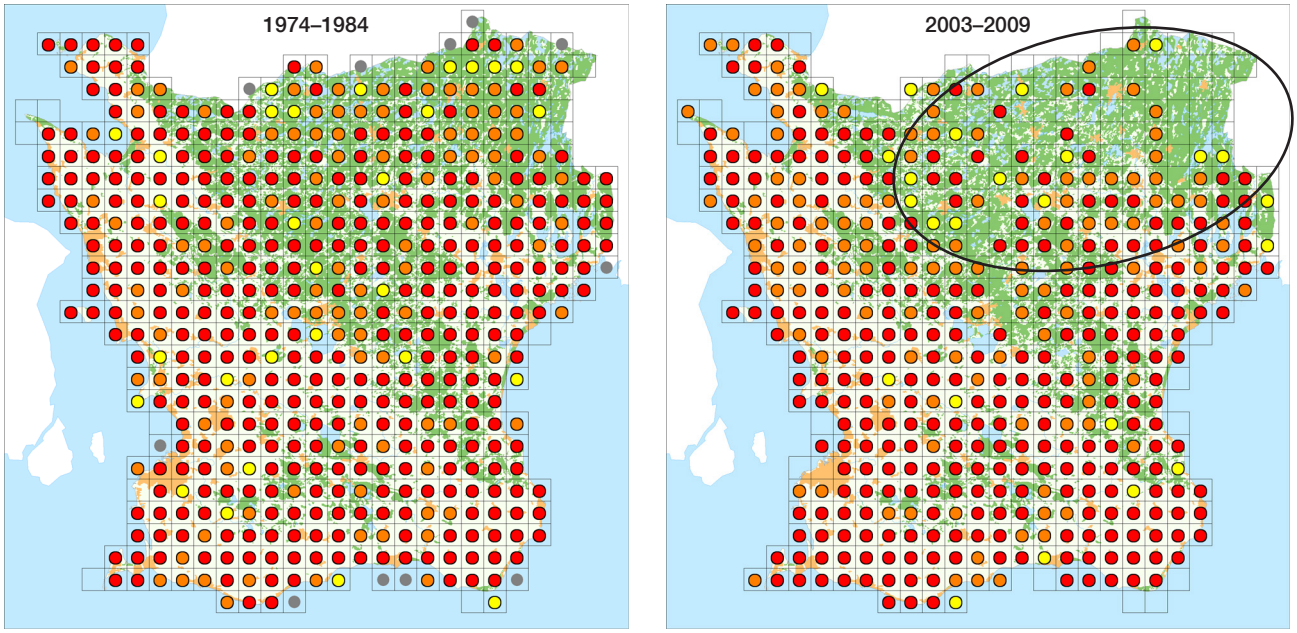
Till stora delar finns de öppna markerna kvar i norra Skånes skogsbygder, men spannmålsodlingen har nästan helt försvunnit – och med den även den bara jorden och sånglärkorna. Mönstret är likadant i övriga landet. Även där har sånglärkan försvunnit från mer marginella jordbruksmarker. I norra Sverige ökade sånglärkan fram till för cirka 50 år sedan men har därefter gått stadigt tillbaka av liknande orsaker.

De senaste decenniet har sånglärkans nedåtgående trend i Sverige planat ut och till synes även vänts i en svag uppgång. Det framgår av såväl Svensk Fågeltaxerings punkttaxeringar sommartid som standardrutterna. Orsakerna till detta trendbrott är oklara, men det är glädjande att minskningen ser ut att ha brutits för denna folkkära fågel.

Ett sätt att hjälpa sånglärkan i intensivt odlade jordbruksbygder är anläggning av så kallade lärkrutor. Dessa skapas i fält med spannmål genom att lantbrukaren i samband med sådden lyfter upp såningsmaskinen och kör fram några meter. Därigenom skapas osådda rutor där sånglärkor och andra jordbruksfåglar kan leta insekter och frön. Som privatperson kan man köpa lärkrutor varpå merparten av pengarna går till lantbrukaren.

Trenderna för sånglärka inom Svensk Fågeltaxerings punkttaxeringar (röd linje) respektive standardrutter (svart linje).

Vid en jämförelse av de båda atlasinventeringar som genomförts i Skåne framgår tydligt att sånglärkan till stor del försvunnit från de marginella jordbruksmarkerna i den norra delen av landskapet (inringat på kartan t.h.).

Storspov. Foto: Stefan Oscarsson/N

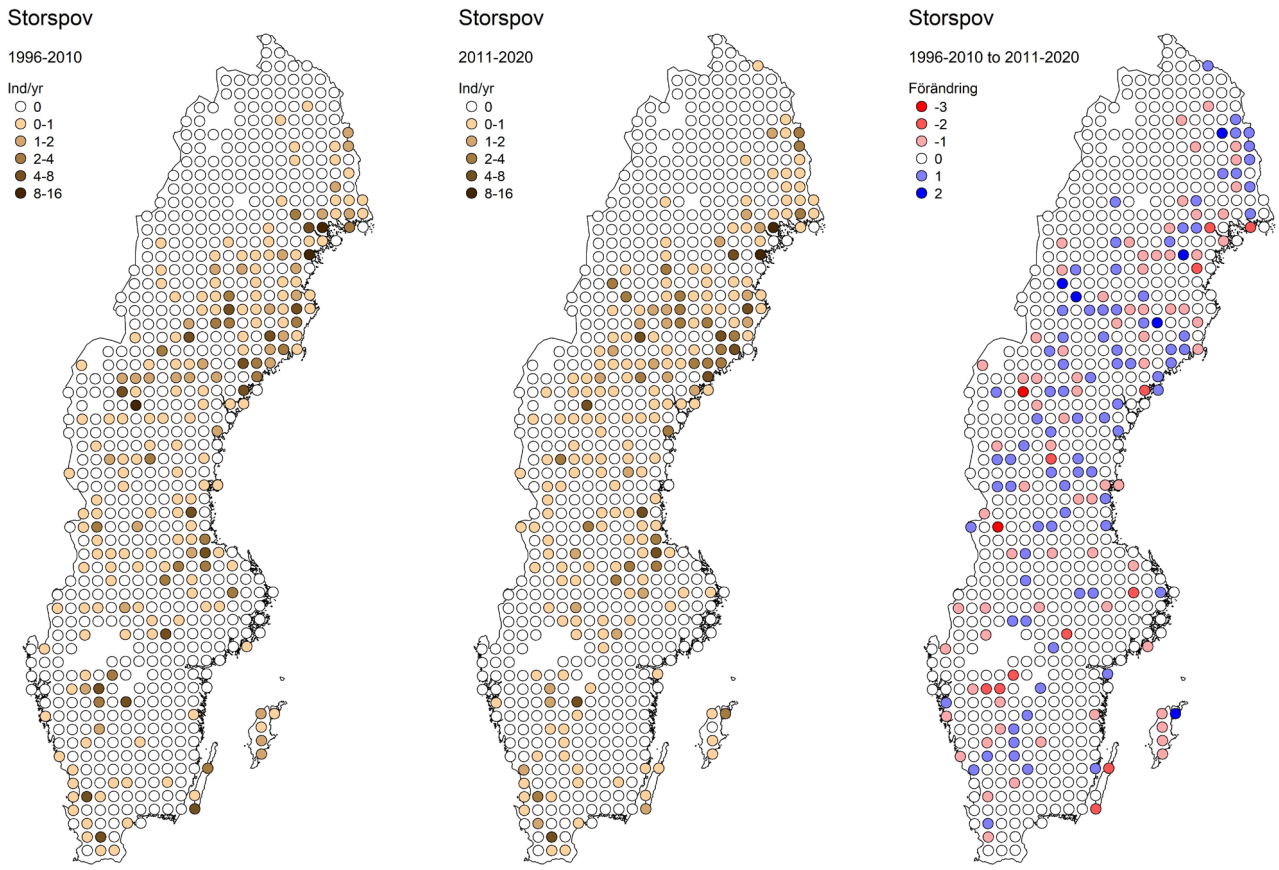
Storspoven minskar men inte lika mycket i norr

Storspoven häckar fortfarande spritt i hela landet på jordbruksmark men också på myrar, mossar och strandängar. Utbredningen är inte jämnt fördelad, tvärtom är storspoven fåtalig eller saknas helt i stora delar av Götalands kusttrakter, bland annat i Bohuslän, Blekinge, östra Småland samt delar av Östergötland och Södermanland. Däremot är den talrik på Öland och Gotland och fortfarande relativt vanlig i Skåne och Halland samt längre norrut i landet.

Flera historiska källor antyder att storspoven längre tillbaka i tiden var betydligt vanligare i de södra delarna av landet men fåtaligare i norr. Redan från slutet av 1800-talet finns uppgifter om en tillbakagång i samband med utdikning och torrläggning i jordbrukslandskapet. Samtidigt finns det gott om rapporter om hur arten ökade i Norrland under 1900-talet, särskilt under mitten av århundradet.

Ser vi till den tid vi kan överblicka med hjälp av Svensk Fågeltaxering har storspoven totalt sett gått ganska kraftigt tillbaka sedan mitten av 1970-talet. Men den nedåtgående kurvan bröts av en tillfällig uppgång under 1990-talet. Denna kan möjligen förklaras med den jordbrukspolitik som då rådde i landet och som bland annat innebar relativt frikostiga bidrag för att lägga jordbruksmark i träda. Storspoven hörde till de fågelarter som gynnades av trädorna. Men denna politik var kortvarig, och sedan millennieskiftet har den nationella kurvan för storspoven åter pekat nedåt.

Om sånglärkan och tofsvipan är klassiska vårfåglar i södra Sveriges jordbrukslandskap, intar storspoven samma roll i stora delar av norra Sverige. Det är också ganska påfallande att det idag går bättre för storspoven i norr än i söder. De senaste 20 åren har beståndet söder om 60°N (mellersta Uppland) minskat dramatiskt, medan det norr om samma breddgrad skett en betydligt mer beskedlig tillbakagång. En anledning till denna skillnad kan vara att storspoven i söder är mer knuten till jordbruksmark än i norr, där den i större utsträckning finns på myrar och mossar.

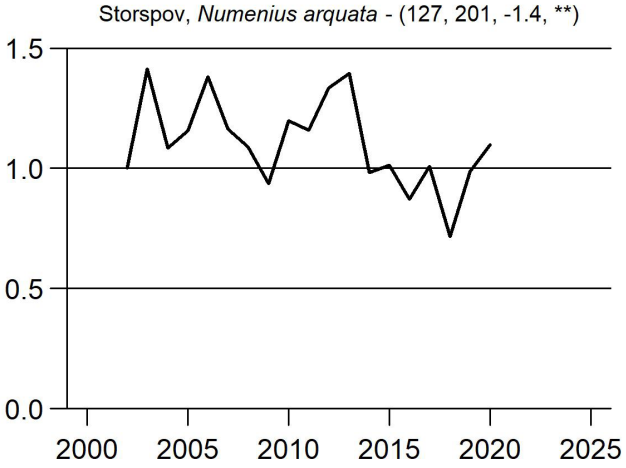

Kartorna till vänster och i mitten visar det genomsnittliga antalet storspovar per genomförd inventering under perioderna 1996–2010 till vänster och 2011–2020 i mitten. Kartan till höger visar förändringar mellan perioderna, där röd färg står för minskat antal medan blå för ökat. Varje cirkel motsvarar en standardrutt.

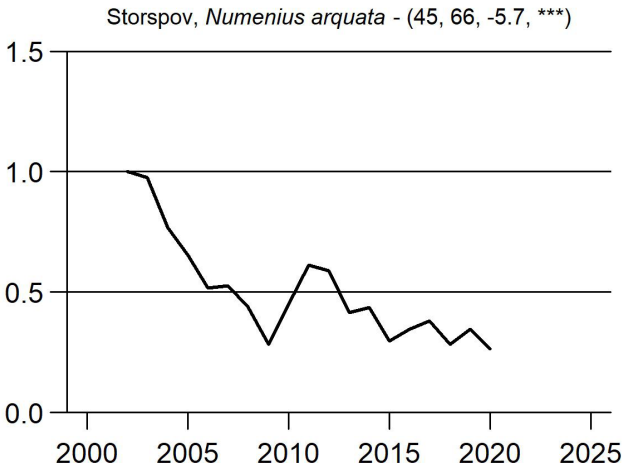
I södra Sverige har brukandet av jordbruksmarken intensifierats i slättbygderna samtidigt som motsatsen gällt för jordbruken i skogstrakterna. Studier har visat att storspoven i princip aldrig finns i områden som inte hyser en stor andel gräsmark. De allra flesta paren som häckar i jordbruksmark finns i områden där det ingår vallar eller naturliga betesmarker. Därför har sannolikt såväl ett intensivare brukande som nedläggning av jordbruk missgynnat storspoven. Visst har betydande mängder jordbruksmark lagts ner även i norr, men där finns fortfarande stora arealer som brukas ganska extensivt och som passar storspovens biotopkrav.

Likt sånglärkan missgynnas storspoven av den tidiga vallskörden. När vallen slås första gången i mitten eller slutet av maj i söder respektive i juni i norr har storspoven fortfarande ägg eller små ungar. Så trots att de stora arealerna med gräsvallar ser ut att passa storspovens krav, lyckas de inte med häckningen där.

Storspoven är mycket ortstrogen vilket betyder att den återvänder för att häcka till den trakt där den kläckts. Detta innebär också att det kan ta lång tid för den att återetablera sig i områden där den försvunnit – även om dessa restaurerats för att passa storspovens krav.

Utvecklingen för storspoven på standardrutter norr om 60°N (mellersta Uppland) efter millennieskiftet. Variationen mellan år är ganska stor men beståndet har endast minskat marginellt.

Motsvarande utveckling för storspoven på standardrutter söder om 60°N efter millennieskiftet. Kurvan pekar tydligt nedåt och frågan är kanske hur länge storspoven finns kvar i söder.

Göktytan är specialiserad på myror, främst tuvmyror. Men här är det en stackmyra som ligger illa till. Foto: Elisabeth Fagerberg

Kor betyder mycket för mångfalden – om inte alla finns på samma plats

Under andra halvan av 1900-talet skedde stora förändringar inom det svenska jordbruket. Många mindre jordbruk lades ner eller köptes upp och även i andra sammanhang skedde rationaliseringar. Djurhållningen, som tidigare varit utspridd på många små enheter, koncentrerades till ett ganska litet antal stora gårdar. Ett exempel på denna utveckling är Halland, där jordbruket så sent som på 1970-talet dominerades av mindre familjeföretag.

En genomsnittlig halländsk lantgård vilade på 1970-talet på flera ben. Man hade 15–20 mjölkkor, ofta ett antal modersuggor för smågrisproduktion och en varierad växtodling. Korna gick ute på bete delar av året, ofta i det som idag kallas naturbetesmarker, det vill säga marker som använts för bete under lång tid och som oftast inte gödslats på annat sätt än av kornas egen spillning. Mjölken levererades regelbundet till en mjölkbil och smågrisarna såldes av till slaktsvinsproduktion när de var avvanda från suggan. På de odlade markerna växte spannmål eller potatis och en del andra grödor.

De allra flesta av dessa gårdar finns fortfarande kvar, men verksamheten på dem är helt förändrad. Det finns inga djur i stallen och den mark som odlas, odlas inte av gårdsägaren utan är såld eller utarrenderad. Ofta har dessutom flera mindre skiften slagits samman till större. Dagens mjölkkor och suggor är samlade på ett begränsat antal, men ofta mycket stora, gårdar.

Ett exempel är Sveriges största enskilda mjölkgård, Wapnö utanför Halmstad. På gården finns idag 1400 högavkastande mjölkkor. Tack vare både avel och foder ger varje ko betydligt mer mjölk än vad deras motsvarigheter gjorde på 1970-talet. För att producera lika mycket mjölk som Wapnö gör idag, hade det då krävts närmare 200 gårdar av den tidens genomsnittsstorlek. Dessa gårdar fanns spridda i landskapet, och det säger sig nästan självt att med kreaturens försvinnande, har det skett en betydande förändring av både landskapet och dess fågelliv.

En fågel som påverkats negativt av att många mindre betesmarker försvunnit är den udda hackspettssläktingen göktyta. Den lever på myror, framför allt tuvmyror. I naturbetesmarker finns det ofta gott om tuvmyrebon, men myrorna försvinner när dessa marker växer igen. Jämför vi utbredningskartorna för göktyta från de båda atlasinventeringar som genomförts i Halland (1974–1984 respektive 2005–2009) visar det sig att göktytans utbredning minskat väsentligt. Då bör det ändå noteras att den senare inventeringen genomfördes med större noggrannhet än den förra. Inte

Betande nötkreatur, som håller naturbetesmarker öppna, kan betyda mycket för den biologiska mångfalden. Foto: Anders Wirdheim

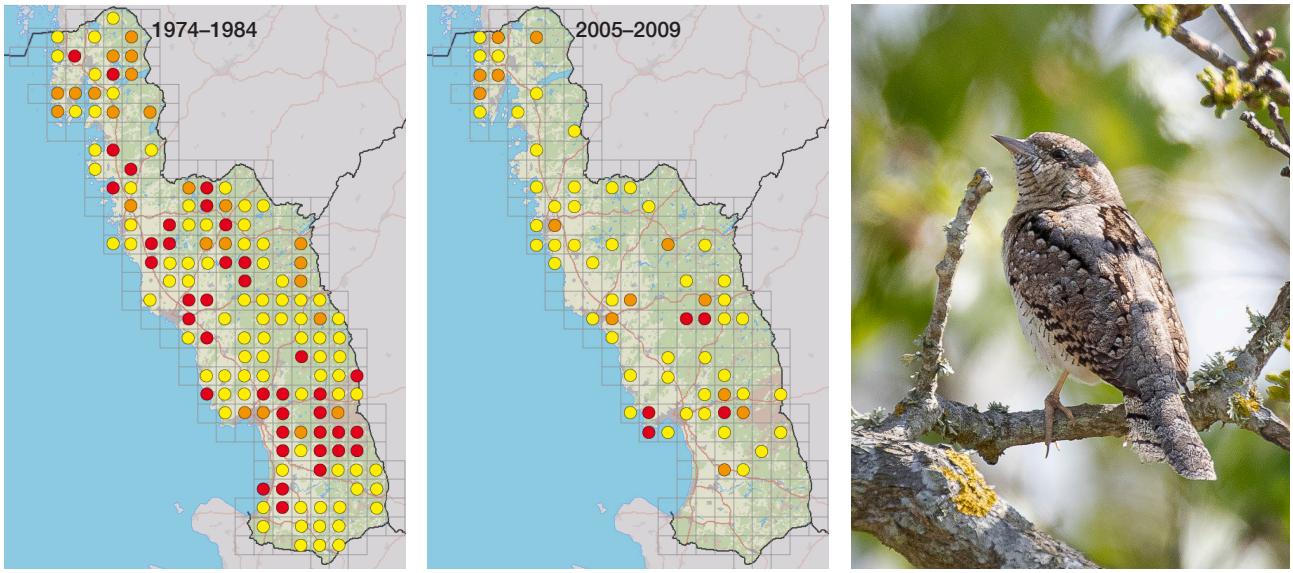
minst innebar tillkomsten av Artportalen en möjlighet att fortlöpande följa upp resultatet av inventeringen.

Även törnskatan förekom tidigare i naturbetesmarker, förutsatt att det fanns snår och buskar i området. Den lever till stor del på större insekter och använder tornar och taggar för att lägga upp förråd. Törnskatan har minskat eller helt försvunnit från jordbruksmarker och har numera sina starkaste svenska förekomster i kraftledningsgator och på hyggen

Ännu ett exempel på en fågel som hade bättre förutsättningar när det fanns gott om mindre jordbruk kan faktiskt kråkan vara. Den har minskat ganska stadigt i både punkttaxeringarna sommartid och standardrutterna. Men detta är inget som folk i allmänhet märker av. Tvärt om tycker många att kråkan blivit talrikare.

Det beror på att den i betydande omfattning flyttat in i våra samhällen, och en anledning kan vara att den har svårare att finna tillräckligt med mat på landsbygden än förr. Då hade i stort sett varje gård en gödselstack och även i betesmarkerna fanns det mat för en kråka.

Det är nog ingen överdrift att hävda att den koncentration av kreatur till ett fåtal gårdar som skett de senaste 50 åren haft stor betydelse för förutsättningarna för många fågelarter. Det samma gäller sannolikt även många växter, insekter och andra organismgrupper. Dagens högproducerande mjölkkor betar i princip aldrig på ett hagmarksbete. De flesta av deras beten är motionsbeten på vad som tidigare varit åker närmast gården. Det är i stället sinkor, ungdjur, får och hästar som betar i ängs- och hagmarker. Det är det betet som bidrar till biologisk mångfald.

Göktytans förekomst i Halland under atlasinventeringarna 1974–1984 respektive 2005–2009. T.h. göktyta. Foto: Mikael Arinder

Stora fåglar på jordbruksmark

Vitkindade gäss. Foto: Hans Cronert

Det kan vara lätt att få uppfattningen att snart sagt alla jordbruksanknutna fågelarter missgynnats av dagens rationella jordbruk. Men så är det inte – det finns också de som gynnats. Det gäller i första hand stora, betande fåglar som gäss, sångsvanar och tranor. De flesta nordeuropeiska gåsarter har ökat mycket kraftigt under senare årtionden, och detta gäller även sångsvan och trana. Den främsta motorn i denna process är av allt att döma att fåglarna numera har näst intill obegränsat med föda på de höstsådda åkrarna under flyttningstider och vinter. Men sannolikt har även de allt större brukningsenheterna spelat in. Dessa stora fåglar vill ha god sikt och lugn och ro när de betar, så de kan sägas gynnas av storskalighet. Ännu en faktor som bidragit är att vinterklimatet blivit mildare.

Utvecklingen hos dessa fåglar beskrevs på ett drastiskt sätt vid ett seminarium som LRF anordnade under Almedalsveckan för några år sedan. Rubriken på seminariet, *Från hotad till hatad*, var tillspetsad men säger en hel del om hur inställningen till dessa fåglar är på väg att ändras hos landets lantbrukare.

Det är inte särskilt länge sedan som både grågås och sångsvan var så fåtaliga i Sverige att de ansågs vara hotade. Anledningen var fångst och jakt, inte minst i samband med fåglarnas ruggning, då de under en period på några veckor inte kan flyga. På 1920-talet bedömdes det svenska beståndet av sångsvan till endast runt 20 par, koncentrerat till avlägsna myrområden i Lappland. När det gäller grågåsen var det samlade svenska beståndet inte större än 200–300 par så sent som på 1950-talet. Tranan var aldrig lika illa ute, men under 1900-talets mitt betraktades den likt sångsvanen som en ren vildmarksfågel, koncentrerad till otillgängliga myrar i norr.

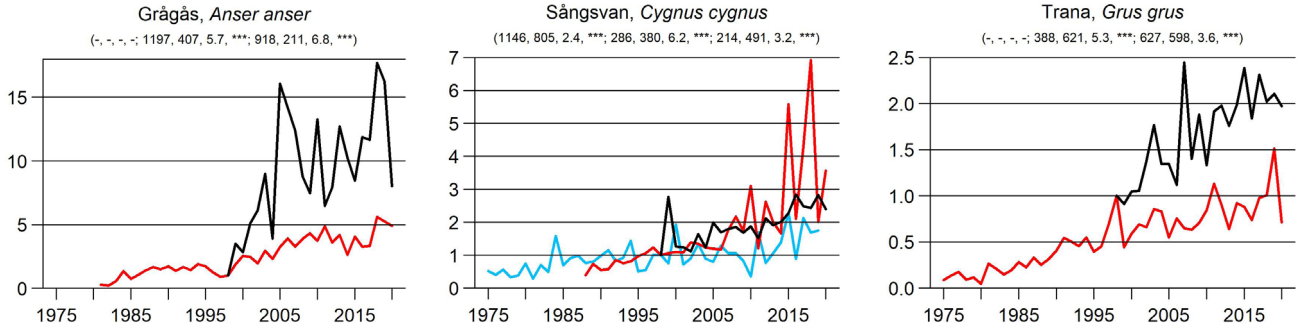
Idag räknar vi med att vi har minst 41 000 par grågås, 8 500 par sångsvan och 44 000 par trana i Sverige. Till dessa antal ska läggas förhållandevis stora antal med yngre, icke-häckande, fåglar samt att vi berörs av ruggningsflyttning av grågäss från europeiska kontinenten samt genomflyttande populationer av både sångsvan och trana från våra grannländer. Förutom att punkttaxeringar och standardrutter följer utvecklingen, genomförs särskilda räkningar av rastande gäss under höst och vinter. Under hösten kan det rasta mer än en halv miljon gäss i Sverige samtidigt – i oktober 2017 noterades ca 600 000. Även vintertid kan det röra sig om betydande mängder – i januari 2019 noterades det ca 250 000. Så gott som alla fanns då i södra Sverige med allra flest i Skåne.

Grågås, sångsvan och trana fridlystes alla under 1900-talet. Därefter har de som sagt gynnats av en ökad tillgång på föda. I grågåsens fall är det främst odling av höstvete, för sångsvanen höstraps och för tranan bland annat en ökad odling av majs, inte minst på den europeiska kontinenten. En anledning till att odlandet av dessa grödor ökat är ett mildare vinterklimat. Det innebär också att grödorna är tillgängliga för fåglar under en längre del av vintern än förr. De perioder då marken täckts av snö är numera i regel korta, såväl i södra Sverige som nere på kontinenten.

Två andra gåsarter som ökat markant är kanadagås och vitkindad gås. Kanadagåsen är inplanterad i Europa. I Sverige skedde detta i stor skala för jaktändamål under 1970- och 1980-talen. Vitkindad gås är en ursprungligen arktisk art som, delvis med människans hjälp, etablerade sig som häckfågel i Skandinavien under senare delen av 1900-talet. Men merparten av de vitkindade gäss som uppträder i Sverige är fortfarande fåglar på genomflyttning mellan häckningsplatser i arktiska Ryssland och vinterkvarter i Västeuropa. Både kanadagås och vitkindad gås har, likt grågåsen, gynnats av utvecklingen inom det europeiska jordbruket. Detta jordbruk är idag högavkastande, inte enbart när det gäller grödor utan även när det gäller gäss. Det talas ibland om att jordbruket är en ”gåsfabrik”.

För att minska de stora fåglarnas skador anläggs det idag avledningsåkrar, där fåglarna erbjuds alternativ föda. Det satsas också på olika former av skrämsel, och möjligheterna till skyddsjakt har ökat. Från och med jaktåret 2021/22 kan en markägare ”på enskilt initiativ” bedriva skyddsjakt på grågås, kanadagås, vitkindad gås, sångsvan och trana, förutsatt att fåglarna uppträder i flockar på minst fem individer. Grågås och kanadagås är också föremål för allmän jakt, vilket innebär att det finns en fastställd jakttid (11/8–31/1). Däremot tillåter inte EU:s fågeldirektiv allmän jakt på vitkindad gås, sångsvan och trana.

Det råder inga tvivel om att dessa stora fåglar i vissa fall kan orsaka betydande skador på växande gröda, men det bör också betonas att det är det rationella jordbruket som bäddat för fåglarnas framgång.

Utvecklingen för grågås, sångsvan och trana enligt Svensk Fågeltaxering. Röd linje visar punkttaxeringar sommartid, svart standardrutterna och blå punkttaxeringar vintertid.

Hämpling. Foto: Tomas Lundquist/N

Inventera mera!

Inom Svensk Fågeltaxerings ramar drivs idag sju olika delprogram, som i olika grad finansieras av Naturvårdsverket. Länsstyrelserna är också viktiga partners för flera av delprogrammen. Det äldsta programmet med midvinterräkningar av sjöfågel har pågått i över 50 år. De två punktruttsprogrammen har pågått i ca 45 år och standardrutterna i 25 år. Tre delprogram har dragits igång under de senaste tio åren som komplement.

Sjöfågelräkningar vinter och höst

Midvinterräkningar av sjöfåglar inleddes redan 1967 och genomförs idag samordnat i en stor del av världen inom ramen för Wetlands International. Systemet kompletterades 1973 med räkningar även under september månad. Dessa inventeringar har alltid koordinerats av Lunds universitet och ingår från 2019 i Svensk Fågeltaxering. Sjöfåglar räknas av frivilliga inventerare i förutbestämda sektorer vid alla former av vatten i mitten av januari och i mitten av september. Det är bara midvinterinventeringarna i januari som ingår i den formella miljöövervakningen med ekonomiskt stöd från Naturvårdsverket.

Vinterpunktrutterna

Denna inventeringsform startade vintern 1975/76 och bygger på fritt valda punktrutter som inventeras mellan en och fem gånger per vinter. Metodiken är enkel. Vid 20 punkter i terrängen, valda av inventeraren själv, räknas alla fåglar som hörs eller ses under fem minuter.

Sommarpunktrutterna

Startades 1975 och bygger på samma räkningsmetod som vinterpunktrutterna, dvs. en rutt med 20 räkningspunkter, och genomförs vid ett tillfälle per vår/sommar.

Standardrutterna

Denna inventeringsform startades 1996 och har förutbestämda lägen som är systematiskt spridda över landet. Varje rutt utgörs av en 8 km lång kombinerad linje- och punkttaxering. Även standardrutterna räknas en gång per vår/sommar. Sedan 2011 räknas förutom fåglar även större däggdjur.

Nattrutterna

Startades 2010 och tillämpar en metod som är ett mellanting mellan punkträkningarna och standardrutterna. Inom rutor om 25 x 25 km (de gamla s.k. topografiska kartbladen och motsvarande fördelningen av standardrutterna) läggs 20 punkter ut, vid vilka alla fåglar av utvalda arter samt alla större däggdjur sedda och hörda under fem minuter räknas. Däggdjur räknas även under transportsträckorna mellan punkterna. Dessa punkter bestäms vid den första inventeringen och ligger därefter fast, även om en ny inventerare tar vid. Varje rutt räknas från skymningen och framåt, vardera en gång i mars, april och juni, för att täcka in nattaktiva fåglar och större däggdjur. Från 2019 räknas även förekomsten av lekande groddjur.

Kustfågelövervakningen

Kustfågelövervakningen drivs i mycket nära samarbete med Länsstyrelserna i kustlänen och i flera fall också med de regionala ornitologiska föreningarna. I programmet ingår 200 systematiskt utplacerade 2 x 2 km stora rutor i skärgårdsmiljö, vilka huvudsakligen inventeras från båt. Rutorna är fasta och har fördelats länsvis i direkt proportion till antalet öar i respektive län. Alla observerade individer av utvalda arter räknas vid ett tillfälle per år under försommaren. Detta delprogram startades 2015.

Sjöfågelrutterna (häckningstid)

Denna inventeringsform drivs tillsammans med BirdLife Sverige och startades bland annat för att förstärka övervakningen av fåglar i blöta miljöer under häckningstid. I denna inventering räknas våtmarksfåglar i alla typer av blöta miljöer, både i inlandet och längs kusten. Systemet bygger på fritt utlagda räkningsplatser där inventeraren själv väljer var hen ska räkna. I sin enklaste form består inventerandet enbart av räkning från en enda punkt, t.ex. ett fågeltorn. Varje rutt räknas vid ett tillfälle per år i maj månad. Sjöfågelrutterna ingår så här långt inte i den formella miljöövervakningen och har därmed ingen finansiering från Naturvårdsverket eller andra myndigheter. Sjöfågelrutterna är tänkt som en enklare inventering som passar även dem som inte har vana av tidigare inventeringar. Även detta delprogram startades 2015.

Vilka är vi?

Svensk Fågeltaxering

Inom Svensk Fågeltaxering övervakar vi förändringar i de svenska fågelbeståndens storlek. Projektet drivs vid Biologiska institutionen, Lunds universitet, som en del i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas miljöövervakningsprogram. Vi är den svenska representanten i det europeiska nätverket för fågelövervakning (EBCC).

ArtDatabanken

Större delen av ArtDatabankens verksamhet ryms inom SLU:s verksamhetsgren Fortlöpande miljöanalys (FOMA). FOMA fokuserar på samhällets behov – bl.a. som de uttrycks i riksdagens miljökvalitetsmål – och den övergripande målsättningen om en långsiktigt hållbar utveckling. ArtDatabanken tar även fram de svenska rödlistorna och driver rapporteringssystemet Artportalen.

Ottenby fågelstation
ÖLAND | SVERIGE

Ottenby fågelstation grundades redan 1946 och drivs av BirdLife Sverige. Vid Ottenby fågelstation bedrivs en omfattande och bred fågelforskning. Verksamhetsfältet inkluderar bl.a. fågelflyttningens gåtor, övervakning av populationsförändringar samt fåglarnas betydelse som reservoar för influensvirus.

FALSTERBO FÅGELSTATION

Falsterbo Fågelstation startades 1955 och drivs av Skånes Ornitologiska Förening. Ringmärkningen bedrivs enligt standardiserade former sedan 1980 och sedan 1973 räknas sträckande fåglar under hösten. Dessutom inventeras rastande och häckande kustfåglar, och stationen samarbetar även med forskare vid Lunds universitet.

BirdLife SVERIGE

BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening – är den svenska grenen av det världsomspännande partnerskapet BirdLife International. Föreningen vilar på tre ben – fågelskådning, fågelskydd och fågelforskning – och har ca 17 000 medlemmar samt regionala eller lokala organisationer över hela landet. Föreningens program för fågelskydd och naturvård, där jordbruket utgör en av delarna, finns här: https://cdn.birdlife.se/wp-content/uploads/2021/03/BirdLife-Sveriges-program-for-fagelskydd.pdf

Sveriges fåglar 2021

är producerad av BirdLife Sverige – Sveriges Ornitologiska Förening i samarbete med Svensk Fågeltaxering vid Lunds Universitet och med material från ArtDatabanken samt fågelstationerna vid Ottenby och Falsterbo.

Redaktion och texter: Anders Wirdheim med bidrag från Martin Green, Svensk Fågeltaxering och Eva Mattsson, BirdLife Sveriges styrelse.

ISBN 978-91-88124-71-5

Ortolansparven har minskat kraftigt i Sverige och nästan helt försvunnit från södra och mellersta Sveriges jordnruksmarker. En viktig orsak är att jordbruket rationaliserats och effektiviserats, men bilden är mer komplex än så. Arten har jagats hårt under flyttningen genom Frankrike. Även förhållandena i vinterkvarteren i Västafrika kan ha ändrats till ortolansparvens nackdel. Foto: Ivan Sjögren